

ks. Mieczysław Mikołajczak

Mowa eschatologiczna Jezusa – teologia ἑρῶν (Mk 13)

W relacji Mk 13 zawierają się mowy o zburzeniu Jerozolimy i przyjsciu Chrystusa. Przystępując do jego analizy – w szczególności pod kątem teologii świątyni – należy sobie uświadomić istniejący dotychczasowy stan badań odnoszących się do tego rozdziału Markowej Ewangelii. Można w nich wyodrębnić dwa zasadnicze kierunki:

- pierwszy: dostrzeżenie istnienia danych apokaliptycznych, które są starsze od pozostałych treści zawierających się w Mk 13 (Mk 13, 7. 8. 12-22. 24-27);
- drugi: zgłasza „zastrzeżenia co do hipotezy o zawartości materiałów apokaliptycznych stanowiących tzw. «ulotkę apokaliptyczną» oraz podstawę rozbudowania jej w sensie chrześcijańskiej eschatologii”¹.

Należy również dodać, że niezwykle ważne są dane na temat genezy relacji Mk 13, które pozwolą lepiej zrozumieć jego budowę strukturalną². W Ewangelii według św. Marka zawiera się wiele wskazań, które określić należy jako pouczenia skierowane do jej adresatów. Z treści tych pouczeń (i nie tylko z nich) można wnioskować o różnych uwarunkowaniach i sytuacjach życiowych zaistniałych w tej wspólnotcie chrześcijańskiej³.

W relacji Mk 13 można wyróżnić następujące perykopy, które w sposób ogólny określają jego strukturę⁴:

- zniszczenie świątyni (Mk 13, 1-4);
- początek boleści (Mk 13, 5-8);
- przesładowanie uczniów (Mk 13, 9-13);

---

¹ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka. Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 1997, s. 114 (Biblia Lubelska); G. HERDER, *Das eschatologische Geschichtsbild in der sogenannten kleinen Apokalypsen Markus 13*, ThViat 4 (1952), s. 71-107.

² Por. J. LAMBRECHT, *Die Logia Quellen von Markus 13*, Bib 47 (1966), s. 321-360.

³ Pozwala to m.in. zrozumieć sens Jezusowych pouczeń skierowanych do uczniów, które zawierają się w Mk 13; por. C. PERROT, *Essai sur le discours eschatologique*, RSR 47 (1957), s. 481-514.

⁴ Por. M. MIKOŁAJCZAK, *Mowy o zburzeniu Jerozolimy i przyjsciu Chrystusa (Mk 13)*, [w:] *Sursum corda. Księga Jubileuszowa ku czci Księdza Biskupa Adama Dyczkowskiego*, Poznań 2002, s. 347; F. ROUSSEAU, *La structure de Marc 13*, Bib 56 (1975), s. 157-172; J. GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, t. 1-2, Solothurn-Düsseldorf 1994⁴, s. 180-216 (Evangelisch-Katholischer Kommentar zum Neuen Testament, 2); H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*,

- znaki zapowiadające zburzenie Jerozolimy (Mk 13, 14-23);
- przyście Chrystusa (Mk 13, 24-27);
- przykład drzewa figowego (Mk 13, 28-32);
- potrzeba czujności (Mk 13, 33-37).

Sekcja Mk 13 nie jest zbyt jasną i zrozumiałą dla jej czytelnika, a także opornym materiałem badawczym⁵. Szczególnie perykopa, która zawiera zapowiedź zniszczenia sanktuarium jerozolimskiego (Mk 13, 1-4), nie jest łatwą dla egzegety. Pytanie skierowane do Jezusa przez uczniów dotyczące czasu, kiedy nastąpi zburzenie świątyni (Mk 13, 4), upoważnia czytelnika, aby mógł oczekiwać jasnej i szczegółowo rozwiniętej odpowiedzi⁶. Jednakże jest inaczej: treść zawierająca się w kolejno następujących fragmentach sekcji zawodzi jego oczekiwania. Św. Marek posłużył się niejasnym i hermetycznym językiem apokalipsy⁷, co zresztą nie umniejsza szczególnej wartości i znaczenia tekstu Mk 13⁸.

Wyjście ze świątyni i prorocstwo Jezusa (Mk 13, 1-2)

W relacji Mk 13 świątynia jerozolimska jest „pretekstem” do wygłoszenia eschatologicznej mowy, której myślą przewodnią jest prorocstwo Jezusa o zburzeniu sanktuarium: οὐ μὴ ἀφεθῆ ᾧδε λίθος ἐπὶ λίθον ὃς οὐ μὴ καταλθῆ („Nie zostanie tu kamień na kamieniu, który by nie był zwalony” – Mk 13, 2c)⁹. Podobna konstrukcja tematyczna zachodzi u pozostałych synoptyków, lecz jedynie w Mk 13 prorocstwo i mowa są łącznie ze świątynią jerozolimską w sposób wyraźnie uwidoczny¹⁰.

dz. cyt., s. 114-123; J. LAMBRECHT, *Die Redaction der Marcus – Apokalypse*, AnBib 28 (1967), *ad locum*; por. również podział sekcji: *Mowy o zburzeniu Jerozolimy i przyśści Chrystusa*, [za:] *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. W przekładzie z języków oryginalnych*, oprac. Zespół Biblistów Polskich, Poznań-Warszawa 1984⁴, s. 1173-1174.

⁵ Dla celów analizy filologicznej tekstu Mk 13 (i w ogóle całej Ewangelii według św. Marka) autor artykułu poleca: *Evangelo secondo Marco. Testo greco. Neovolgata latina – analisi filologica*, t. G. NOLLI, Città del Vaticano 1980².

⁶ Por. R. PESCH, *Naherwartungen. Tradition und Redaktion in Mk 13*, Düsseldorf 1968.

⁷ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 114; jak również: F. FLÜKKIGER, *Die Redaktion der Zukunftsrede in Mk 13*, ThZ 26 (1970), s. 395-409.

⁸ W relacji Mk 13 Ewangelista podaje wiele faktów: o końcu świątyni, o trudnościach, których z całą pewnością współnota św. Marka doświadczyła, o wojnie żydowskiej. Można przyjąć, że przekaz natchniony zawierający się w Mk 13 tym bardziej fascynuje, im bardziej odmawia odstąpienia od swoich sekretów. W rozdziale trzynastym drugiej Ewangelii synoptycznej zawiera się wiele niezwykłych i cennych danych, które zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio można odnieść do badań nad teologią świątyni w Ewangelii św. Marka.

⁹ Por. J. DUPONT, *Il n'en sera pas laissé pierre sur pierre (Marc 13, 2; Luc 19, 44)*, Bib 52 (1971), s. 301-320; H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 115.

¹⁰ Por. J. GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, dz. cyt., t. 2, s. 181: „Über die weitergehende markinische Gestaltung der Eröffnungsszene der eschatologischen Rede ist sich

W relacji według św. Łukasza zarówno proroctwo, jak i mowa zostały wygłoszone przez Jezusa w obrębie strefy świątynnej – na jej dziedzińcach (Łk 21, 5-38) i pozostają w ścisłym związku z epizodami je poprzedzającymi oraz z zawierającym się w nich nauczaniem. Należy również dodać, że proroctwo zostało wygłoszone z inicjatywy Jezusa, podczas gdy uczniowie rozprawiali pomiędzy sobą na temat monumentalnych budowli obiektu świątynnego. Proroctwo wygłoszone przez Jezusa jest wyodrębnione z całości Jego mowy poprzez pytanie rozmówców, o których nawet nie powiedziano, czy są uczniami (ἐγὼ γὰρ δώσω ὑμῖν στόμα καὶ σοφίαν ἢ οὐ δυνήσονται ἀντιστῆναι ἢ ἀντειπεῖν ἅπαντες οἱ ἀντικείμενοι ὑμῖν – „Ja bowiem dam wam wymowę i mądrość, której żaden z waszych prześladowców nie będzie się mógł oprzeć ani się sprzeciwić” – Łk 21, 5)¹¹.

Jeszcze inaczej jest u św. Mateusza¹², bowiem zmieniona jest rekonstrukcja miejsca akcji przestrzenno-czasowej¹³. Relacja według św. Marka odróżnia się od przekazu św. Mateusza zarówno w kwestii dotyczącej proroctwa, jak i mowy. Zgodnie z relacją Mk 13, 1a jeden z uczniów (λέγει αὐτῷ εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ – „rzekł Mu jeden z uczniów”) „prowokuje” Jezusa do wygłoszenia proroctwa (Διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαί – „Nauczycielu, patrz, co za kamienie i jakie budowle!” – Mk 13, 1b)¹⁴. Natomiast relacja według św. Mateusza mówi w niejasny sposób o „uczniach” w liczbie mnogiej (Καὶ ἐξελθὼν ὁ Ἰησοῦς ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ ἐπορεύετο, καὶ προσῆλθον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ἐπιδειξάιν αὐτῷ τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ – „Gdy Jezus szedł po wyjściu ze świątyni, podeszli do Niego uczniowie, aby Mu pokazać budowle świątyni” – Mt 24, 1)¹⁵. Zawierająca się w tym fragmencie treść stanowi przykład mowy niezależnej, która równocześnie wyraża kontrast istniejący pomiędzy tym, co dzieje się w relacji według św. Mateusza, czyli pomiędzy monumentalnością

ein großer Teil der Forschung im klaren. Der Hauptstreitpunkt ist die Bestimmung des Verhältnisses der Ansage der Tempelzerstörung (1f) zur Ölbergszene (3f)“.

¹¹ Por. M. MIKOŁAJCZAK, *Działalność Jezusa w Jerozolimie – mowa w świątyni o zburzeniu miasta i zapowiedź paruzji* (Łk 19, 29 – 21, 38), StPel 22 (2002), s. 27-40; A. JANKOWSKI, *Doniosłość Łukaszczej eschatologii indywidualnej*, RBL 4-5 (1975), s. 168-182; tenże, *Eschatologia biblijna Nowego Testamentu*, Kraków 1987; T. JELONEK, *Eschatologia biblijna*, [w:] *Vademecum Biblijne. Praca zbiorowa*, red. nauk. S. Grzybek, cz. 4, Kraków 1991, s. 83-93; J. KUDASIEWICZ, „Jeruzalem deptana będzie przez pogan [...]” (Łk 21, 20-24), RTK 1 (1972), s. 83-92; M. WOLNIEWICZ, „Aby się spełniło wszystko” (Łk 21, 22), PrzKat 11 (1964), s. 108-110; M. WOLNIEWICZ, „Ponieście głowy” (Łk 21, 28), PrzKat 48 (1970), s. 449-450; A. FEUILLET, *Le discours de Jésus sur la ruine du temple d'après Marc XIII et Luc XXI*, 5-36, RB 55 (1948), s. 481-502.

¹² Podobnie jak w relacji według św. Marka.

¹³ Tak proroctwa, które zostaje wypowiedziane, gdy Jezus oddala się od świątyni, jak i mowy wygłoszonej przez Jezusa na Górze Oliwnej.

¹⁴ Por. H. H. LANGHAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 114.

¹⁵ Por. J. HOMERSKI, *Ewangelia według św. Mateusza, Tłumaczenie, wstęp i komentarz*, Lublin 1995 (Biblia Lubelska), s. 135; por. również: A. KOWALCZYK, *Mowa eschatologiczna w Ewangelii św. Mateusza*, StGd 6 (1986), s. 179-207.

„budowli świątyni” (τὰς οἰκοδομὰς τοῦ ἱεροῦ – Mt 24, 1), a ich całkowitym przyszłym zburzeniem (Βλέπεις ταύτας τὰς μεγάλας οἰκοδομὰς; οὐ μὴ ἀφεθῆ ὧδε λίθος ἐπὶ λίθον ὃς οὐ μὴ καταλυθῆ – „Widzisz te potężne budowle? Nie zostanie tu kamień na kamieniu, który by nie był zwalony” – Mk 13, 2bc)¹⁶. W relacji Mt 24, 1 uczniowie zwracają się do Jezusa, kiedy już wyszedł ze świątyni¹⁷. Św. Marek łączy w swym przekazie (Mk 13, 1-2) dialog i prorocтво w tym samym momencie wyjścia Jezusa i uczniów ze świątyni. Konstrukcja polegająca na zestawieniu wyjścia ze świątyni i wygłoszenia prorocтва wyraża zamiar redakcyjny Ewangelisty (Καὶ ἐκπορευομένου αὐτοῦ ἐκ τοῦ ἱεροῦ λέγει αὐτῷ εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, [...] καὶ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτῷ, – „Gdy wychodził ze świątyni, rzekł Mu jeden z uczniów: [...]. Jezus mu odpowiedział: [...]” – Mk 13, 1a. 2a)¹⁸. Dzięki niej św. Marek buduje sytuację narracyjnie mniej „scenograficzną”, ponieważ imponujące budowle świątyni można lepiej podziwiać na odległość, niż stojąc w przed drzwiami wyjściowymi-wejściowymi do niej. W taki oto sposób, nakładanie się na siebie „wyjścia” i „prorocтва” ma szczególne znaczenie dla całości relacji Mk 13¹⁹.

Mowa Jezusa „naprzeciw świątyni” (Mk 13, 3-37)

Z relacji ewangelicznych według św. Marka i św. Mateusza, wnioskujemy, że „mowa eschatologiczna” została wygłoszona przez Jezusa na Górze Oliwnej (Καὶ καθημένου αὐτοῦ εἰς τὸ ὄρος τῶν Ἐλαιῶν κατέναντι τοῦ ἱεροῦ – „A gdy siedział na Górze Oliwnej, naprzeciw świątyni” – Mk 13, 3a; Καθημένου δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ὄρους τῶν Ἐλαιῶν – „A gdy siedział na Górze Oliwnej” – Mt 24, 3a). Jednakże św. Marek w swojej relacji w odróżnieniu od przekazu św. Mateusza²⁰ podkreśla, że Jezus mówił, będąc zwrócony w kierunku świątyni (κατέναντι τοῦ ἱεροῦ – „naprzeciw świątyni” – Mk 13, 3a)²¹.

W relacji drugiej Ewangelii działalność Jezusa jest bardzo często umiejscowiona „na Górze”:

¹⁶ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 114-115.

¹⁷ Jezus był już w drodze ku Górze Oliwnej; por. Mt 24, 1.

¹⁸ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 115: „Uczeń, który stawia pytanie, nie jest bliżej określony. Podziwiał majestat świątyni Heroda. Zdumienie ucznia Jezus kwituje proroctwem. Mamy przed sobą autentyczne prorocтво Jezusa, jakkolwiek oryginalna forma mogła wyglądać nieco inaczej. W każdym razie świątynię spalono. Tytus w dodatku kazał zburzyć miasto, zwłaszcza te jego części, które ocalały od ognia, a spaloną świątynię wyrównać z ziemią (FLAWIUSZ, *Wojna żydowska* 7, 1; par. 1)”.

¹⁹ Taki sposób przekazu nadaje mocny sens wyjściu Jezusa i uczniów, które nie stanowi tylko fizycznego opuszczenia świątyni, ale posiada wielką wartość teologiczną i jest pierwszym potwierdzeniem prorocтва; por. również: M. MIKOŁAJCZAK, *Jezus w świątyni Jerozolimskiej (Mk 13, 1-5)*, Ecc 4-6 (2000), s. 42-48.

²⁰ Por. A. JANKOWSKI, K. ROMANIUK, L. STACHOWIAK, *Komentarz praktyczny do Nowego Testamentu*, Poznań-Warszawa 1975, s. 209.

²¹ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 114-115.

– wybór Dwunastu (Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος [...]. Καὶ ἐποίησεν δώδεκα – „Potem wyszedł na górę [...]. I ustanowił Dwunastu” – Mk 3, 13a. 14a)²²;

– Przemienienie Jezusa (καὶ ἀναφέρει αὐτοὺς εἰς ὄρος ὑψηλόν – „i zaprowadził ich na wysoką górę” – Mk 9, 2a)²³.

Termin „góra” według zamiarów redakcyjnych św. Marka stanowi miejsce objawienia mocy Jezusa. Chrystus zatrzymuje się na „Górze Oliwnej” razem z małą grupą uczniów: Piotrem, Jakubem, Janem i Andrzejem (ἐπηρώνα αὐτὸν κατ’ ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας – „pytali Go na osobności Piotr, Jakub, Jan i Andrzej” – Mk 13, 3b), trzech z nich było na „Górze Przemienienia” (παραλαμβάνει ὁ Ἰησοῦς τὸν Πέτρον καὶ τὸν Ἰάκωβον καὶ τὸν Ἰωάννην – „Jezus wziął z sobą Piotra, Jakuba i Jana” – Mk 9, 2a). Również podczas „powołania apostołów” (Mk 3, 13-19) Jezus na „górze” „przywołał do siebie tych, których sam chciał, a oni przyszli do Niego” (Καὶ ἀναβαίνει εἰς τὸ ὄρος καὶ προσκαλεῖται οὓς ἤθελεν αὐτός, καὶ ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν – Mk 3, 13). Rozmowa tylko z czterema apostołami w Mk 13, 3-4 nie ma motywacji w tekście wejścia na „Górę Oliwną” w przeciwieństwie do Mk 3, 13; 9, 2²⁴.

Inna jest motywacja św. Marka, gdy mowę Jezusa o zburzeniu Jerozolimy i przyjsciu Chrystusa (Mk 13, 5-37) umieszcza na „Górze Oliwnej”. Jest to sugerowane poprzez dopełnienie miejsca κατέναντι τοῦ ἱεροῦ („naprzeciw świątyni” – Mk 13, 3a)²⁵. Cechę charakterystyczną relacji drugiej Ewangelii stanowią preferowane w niej podwójne dopełnienia czasu i miejsca. Szczególnie wyeksponowane dopełnienie miejsca, na którym św. Marek kładzie akcent, tym samym uściśla dopełnienie czasu. Zawierająca się w Mk 13, 1 wzmianka o wyjściu ze świątyni i siedzeniu (zajęciu miejsca) „naprzeciw” niej (Mk 13, 3a) przywołuje i zwraca uwagę na cały kontekst²⁶. O istocie mowy eschatologicznej Jezusa nie stanowi umieszczenie jej na „Górze Oliwnej”, lecz fakt, że została ona wygłoszona „naprzeciw świątyni” (κα-

²² Por. E. JEZERSKA, *Powołanie uczniów i Dwunastu w Ewangelii św. Marka (1, 16-20; 2, 14; 3, 13-16)*, ŻycieK 2 (1995), s. 4-9.

²³ Por. E. FIRLEJ, *Przemienienie Chrystusa według synoptyków (Mt 17, 1-8)*, „Novum” 4-5 (1977), s. 83-90; E. GÓRSKI, *Przemienienie Pańskie (Mt 17, 1-8)*, KSD 43 (1950), s. 161-167; C. JAKUBIEC, *Mojżesz i Eliasz na Górze Tabor (Mt 17, 1-8)*, WAW 33 (1949), s. 254-256; M. KOKOT, *Mysł teologiczna przedsynoptycznych i synoptycznych przekazów o Przemienieniu Pańskim (Mt 17, 1-8)*, Sem 4 (1979), s. 11-27; Z. SIEDLECKI, *Góra chwały Pańskiej (Mt 17, 1-8)*, TPow 31 (1951), s. 4; M. WOLNIEWICZ, *Góra Przemienienia (Mt 17, 1-8)*, Przkat 9 (1961), s. 141.

²⁴ Por. A. MERDAS, *A byli z Nim (Mk 3, 14)*, WDr 12 (1984), s. 38-48.

²⁵ Wyrażenie κατέναντι τοῦ ἱεροῦ („naprzeciw świątyni”) można odnaleźć jedynie w relacji ewangelicznej według św. Marka (Mk 13, 3b).

²⁶ Kontekst stanowi uprzednia działalność Jezusa w świątyni jerozolimskiej (Mk 11-12) i prorocтво o jej zburzeniu, które znajduje się w tle całej mowy eschatologicznej (Mk 13, 5-37); por. M. MIKOŁAJCZAK, *Świątynia jerozolimska w relacji Mk 13, 11-37*, PChr 9 (2009), s. 163-174.

τέναντι τοῦ ἱεροῦ). Dodatkowo należy poddać analizie znaczenie formy czasownikowej καθήσθαι, która spełnia funkcję podtrzymującą dla dwóch dopełnień (Καὶ καθήμενος αὐτοῦ [...] κατέναντι τοῦ ἱεροῦ – „A gdy siedział [...] naprzeciw świątyni” – Mk 13, 3). Stwierdzamy również, że ten sam przyimek κατέναντι znajduje się w zestawieniu z czasownikiem synonimicznym καθίξειν (także w Mk 12, 41)²⁷.

Można więc wnioskować, że Jezus „usiadł naprzeciw skarboni” (καθίσας κατέναντι τοῦ γαζοφυλακίου – Mk 12, 41), aby obserwować zachowanie wszystkich, którzy składają swoje ofiary w świątyni jerozolimskiej. W relacji Mk 13, 3 została przedstawiona podobna sytuacja, kiedy Jezus udaje się na „Górę Oliwną”, aby usiąść „naprzeciw świątyni” (καθήμενος αὐτοῦ [...] κατέναντι τοῦ ἱεροῦ)²⁸.

Proroctwo zawierające się w relacji Mk 13, 2 spełnia rolę dostarczyciela treści pojmowanej w szerszej perspektywie – dla całego Mk 13. Już w pytaniu zawierającym się w Mk 13, 3-4 zastosowane liczby mnogie (neutralne), które przywołują przedmiot tego proroctwa, mogą być pojmowane jako aluzja do czegoś innego, nie tylko do zniszczenia, czyli końca istnienia świątyni (Εἰπὸν ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα συντελεῖσθαι πάντα – „Powiedz nam, kiedy to nastąpi? I jaki będzie znak, gdy to wszystko zacznie się spełniać” – Mk 13, 4). W odpowiedzi udzielonej przez Jezusa mowa jest o czymś innym²⁹. W jej początkowych słowach zawiera się ostrzeżenie przed „zarozumiałością” fałszywych mesjaszy, którzy stwierdzają, iż są w stanie przewidzieć i dokładnie określić paruzję w czasach eschatologicznych (πολλοὶ ἐλεύσονται ἐπὶ τῷ ὀνόματί μου λέγοντες ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ πολλοὺς πλανήσουσιν – „Wielu przyjdzie pod moim imieniem i będą mówić: Ja jestem. I wielu w błąd wprowadzą” – Mk 13, 6)³⁰.

W relacji Mk 13, 7-20 zawiera się odpowiedź Jezusa na pytanie uczniów o znak zwiastujący nadejście czasów eschatologicznych (Εἰπὸν ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα συντελεῖσθαι πάντα – „Powiedz nam, kiedy to nastąpi? I jaki będzie znak, gdy to wszystko zacznie się spełniać” – Mk 13, 4)³¹. Jest to fragment umieszczony pomiędzy

²⁷ Podobnego zestawienia nie spotykamy w całym Nowym Testamencie.

²⁸ Sformułowanie, że Jezus „siedział [...] naprzeciw świątyni” (καθήμενος αὐτοῦ [...] κατέναντι τοῦ ἱεροῦ) nie tylko określa, jaką zajął postawę (w sensie fizycznym), ale równocześnie prezentuje Jego wewnętrzną motywację duchową.

²⁹ Por. K. GRAYSTON, *The Study of Mark XIII*, BJBL 56 (1974), s. 371-387.

³⁰ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 115-116; por. również: Mk 13, 21b-23: „Oto tu jest Mesjasz, oto tam: nie wierzcie. Powstaną bowiem fałszywi mesjasze i fałszywi prorocy i czynić będą znaki i cuda, żeby wprowadzić w błąd, jeśli to możliwe, wybranych. Wy przeto uważajcie! Wszystko wam przepowiedziałem”.

³¹ Por. J. DUPONT, *Distruzione del Tempio e fine del mondo*, [w:] *Studi sul discorso di Marco 13*, Roma 1979, s. 17-38.

Jezusowymi wezwaniami do czujności, zanim nastąpi ponowne Jego przyjsście na Sąd Ostateczny (Mk 13, 5-6. 21-23):

- w relacji Mk 13, 7-13 zawiera się negatywna część odpowiedzi Jezusa³²;
- w relacji Mk 13, 14-20 zawiera się pozytywna część odpowiedzi Jezusa (wskazująca na nadejście paruzji).

Pierwsze z serii wydarzeń – będące zapowiedzią paruzji – sprawdzi się w odniesieniu do świątyni: nastąpi jej koniec. Znakiem tego wydarzenia będzie „ohyda spustoszenia, zalegająca tam, gdzie być nie powinna” (τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστηκότα ὅπου οὐ δεῖ – Mk 13, 14a)³³. Można przyjąć, że to właśnie do świątyni jerozolimskiej odnosi się tajemniczy zwrot, charakterystyczny tylko dla relacji ewangelicznej według św. Marka: ἐστηκότα ὅπου οὐ δεῖ („zalegająca tam, gdzie być nie powinna”)³⁴. Gdybyśmy przyjęli inną interpretację, wówczas cała mowa zawierająca się w relacji Mk 13, a dotycząca końca świątyni, nie posiadałaby żadnej innej argumentacji za odniesieniem jej do sanktuarium jerozolimskiego. Wyrażenie „ohyda spustoszenia” (τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως) wskazuje i utwierdza w przekonaniu, że relacja Mk 13, 14 zawiera w sobie aluzję do świątyni jerozolimskiej³⁵.

³² Chrystus wyklucza, że wojny, trzęsienia ziemi, głód i prześladowania będą stanowiły znak, który w sposób definitywny będzie wskazywał i informował o nadejściu czasów eschatologicznych.

³³ Wtedy będzie wiadomo, że nadszedł właściwy moment paruzji; por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 118: „Wiersz 14 nawiązuje do przeszłości. Chodzi o czasy Antiocha IV, który w roku 168 przed Chrystusem na dużym ołtarzu całopalnym świątyni kazał umieścić pogański ołtarz (1 Mch 1, 54-59). Trudno jednak odgadnąć, o jakiej osobie obecnych czasów mówi nasz tekst. Na uwagę zasługuje tylko zamiar Kaliguli postawienia własnego posągu w świątyni. Godny wspomnienia jest jednak 2 Tes 2, 3nn: «Człowiek bezbożny» powstający przeciw Bogu i wszelkim świętością, czyli antychryst, usadawia się w świątyni. Widać, że tradycja o antychryście związana ze świątynią była rozpowszechniona w gminach chrześcijańskich. Trudno jednak rozstrzygnąć, co wizjoner miał na myśli, czy to historyczne wydarzenie, czy też nawiązuje do tradycji o antychryście”.

³⁴ Por. N. WALTER, *Tempelzerstörung und synoptische Apokalypse*, ZNW 57 (1966), s. 43. 48; E. HENACHEN, *Der Weg Jesu*, [w:] *Eine Erklärung des Markusevangelium und der kanonischen Parallelen*, Berlin 1968, s. 446-447; A. FEUILLET, *La signification fondamentale de Mc XIII. Recherches sur l'Eschatologie des Synoptiques*, RTh 80 (1980), s. 196.

³⁵ Por. Dn 9, 27; 1 Mch 1, 54; poprzez odniesienie do Starego Testamentu, w przekazie natchnionym Mk 13, 14: Ewangelista przestrzega wszystkich, którzy będą świadkami tego wydarzenia – profanacji świątyni jerozolimskiej (o czym już prorok Daniel prorokował, m.in. w kontekście zniszczenia miasta – Dn 9, 26); por. E. HARATYM, *Proroctwo Daniela o 70 tygodniach w egzegezie ostatniej doby*, RBL 1 (1949), s. 39-48; W. ZIEMBA, *Modlitwa proroka Daniela (Dn 9)*, PostWarm 1982, s. 158-162; por. również: B. RIGAUX, ΒΔΕΛΥΓΜΑ ΤΗΣ ΕΡΗΜΩΣΕΩΣ. *Mc 13, 14; Mt 24, 15*, Bib 40 (1959), s. 675-683; J. GNILKA, *Das Evangelium nach Markus*, t. 2, dz. cyt., s. 193-194: „In Vers 14 ist wegen des Wechsels von der Andere ἴδῃτε zum un persönlichen φεῦγέτωσαν zu vermuten, daß der Evangelist eingriff und mit «wenn ihr seht» sowohl die persönliche Andere als auch eine steigernde Angleichung an Vers 7 («wenn ihr hört») schuf. Die ungewöhnliche und rätselhafte Ortsangabe «wo er nicht soll» hat wahrscheinlich eine klare Bestimmung verdrängt. Anlaß hierfür wird gewesen sein, daß

Wraz z zaistniałą profanacją świątyni jerozolimskiej nastanie wielka udręka. Wszyscy świadkowie tych wydarzeń eschatologicznych ratować się będą gwałtowną ucieczką (“Ὅταν δὲ ἴδητε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστηκότα ὅπου οὐ δεῖ, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω, τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φεγγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη, ὁ [δέ] ἐπὶ τοῦ δώματος μὴ καταβάτω μηδὲ εἰσελθάτω ἄραί τι ἐκ τῆς οἰκίας αὐτοῦ, καὶ ὁ εἰς τὸν ἀγρὸν μὴ ἐπιστρεψάτω εἰς τὰ ὀπίσω ἄραί τὸ ἱμάτιον αὐτοῦ – „A gdy ujrzycie ohydę spustoszenia, zalegającą tam, gdzie być nie powinna – kto będzie na dachu, niech rozumie – wtedy ci, którzy będą w Judei, niech uciekają w góry. Kto będzie na dachu, niech nie wchodzi do domu, żeby coś zabrać. A kto będzie na polu, niech nie wraca, żeby wziąć swój płaszcz” – Mk 13, 14-16). Jedynie dzięki interwencji Boga i skróceniu czasu trwania tych dni dla niektórych będzie możliwe przeżycie tego okrutnego czasu (καὶ εἰ μὴ ἐκολόβωσεν κύριος τὰς ἡμέρας, οὐκ ἂν ἐσώθη πᾶσα σάρξ· ἀλλὰ διὰ τοὺς ἐκλεκτοὺς οὗς ἐξελέξατο ἐκολόβωσεν τὰς ἡμέρας – „I gdyby Pan nie skrócił owych dni, nikt by nie ocalał. Ale skrócił te dni z powodu wybranych, których sobie obrał” – Mk 13, 20). Po tym okresie cierpienia w czasach ostatecznych – czasie próby, przybędzie z wielką mocą i chwałą Syn Człowieczy. Jego przyjście zostanie poprzedzone cudami dokonującymi się w kosmosie w blasku słońca i gwiazd (Ἀλλὰ ἐν ἐκείναις ταῖς ἡμέραις μετὰ τὴν θλίψιν ἐκείνην ὁ ἥλιος σκοτισθήσεται, καὶ ἡ σελήνη οὐ δώσει τὸ φέγγος αὐτῆς, καὶ οἱ ἀστέρες ἔσονται ἐκ τοῦ οὐρανοῦ πίπτοντες, καὶ αἱ δυνάμεις αἱ ἐν τοῖς οὐρανοῖς σαλευθήσονται. καὶ τότε ὄψονται τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἐρχόμενον ἐν νεφέλαις μετὰ δυνάμεως πολλῆς καὶ δόξης – „W owe dni, po tym ucisku, «słońce się zaciemi i księżyc nie da blasku. Gwiazdy będą spadać z nieba i moce na niebie» zostaną wstrząśnięte. Wówczas ujrzą Syna Człowieczego, przychodzącego w obłokach z wielką mocą i chwałą” – Mk 13, 24-26)³⁶. Wtedy zgromadzi On z czterech stron świata wybranych, którzy przynależć będą do wspólnoty eschatologicznej (καὶ τότε ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους καὶ ἐπισυνάξει τοὺς ἐκλεκτοὺς [αὐτοῦ] ἐκ τῶν τεσσάρων ἀνέμων ἀπ’ ἄκρου γῆς ἕως ἄκρου οὐρανοῦ – „Wtedy pośle On aniołów i zbierze swoich wybranych z czterech stron świata, od krańca ziemi aż do szczytu nieba” – Mk 13, 26-27).

Można więc wnioskować, że punktem kulminacyjnym mowy eschatologicznej jest przyjście Syna Człowieczego na Sąd Ostateczny, na które przez cały czas ona przygotowuje. Owo przyjście zapowiedziane zostało w formule ostrzeżeń

---

im vorliegenden Konzept der Rede mit Vers 14 eine neue Etappe eingeleitet wird. Diese ist durch das Auftreten einer Person gekennzeichnet, die gegenüber der Vorlage ebenfalls neu eingeführt worden ist. Dieses erkennt man daran, daß βδέλυμα (Neutrum!) als männliche Person (ἐστηκότα) gedeutet wird. In der Vorlage dürfte der Satz so begonnen haben: Wenn der Greuel der Verwüstung im Tempel steht bzw. ausgestellt wird”.

³⁶ Por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka...*, dz. cyt., s. 120.

przed fałszywymi prorokami. Proklamacja prawdziwej paruzji i zaproszenie do wytrwałego oczekiwania jej jest zachętą skierowaną do odbiorcy Mk 13.

Zapowiedź zburzenia świątyni jerozolimskiej jest wyrażona w enigmatycznym sformułowaniu – aluzji. Jezus zapytany przez swoich uczniów o czas nadejścia końca świątyni, czyli kiedy nastąpi jej zburzenie i jakie znaki będą na to wskazywać, w odpowiedzi przechodzi do zmiany kwestii. Nie ujawnia znaków, które będą zwiastowały o końcu czasów świątyni, lecz mówi jedynie o pojawieniu się w świątyni „ohydy spustoszenia” (τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρηώσεως), która, jak się domyślać można, wskaże rychłe nadejście innego wydarzenia³⁷.

Uczniowie Jezusa a świątynia jerozolimska według relacji Mk 13

W relacji Mk 13, 4 zawiera się pytanie w bezpośredni sposób skierowane do Jezusa przez uczniów (κατ' ἰδίαν – „pytali Go” – Mk 13, 3), po którym rozpoczyna się mowa eschatologiczna (Εἰπὸν ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα συντελεῖσθαι πάντα – „Powiedz nam, kiedy to nastąpi? I jaki będzie znak, gdy to wszystko zacznie się spełniać” – Mk 13, 4). Św. Marek w podobny sposób zapowiada oddzielne nauczanie Jezusa w innych miejscach jego relacji ewangelicznej, w którym wyjaśnia On to, co powiedział uprzednio³⁸:

– Mk 4, 10: Καὶ ὅτε ἐγένετο κατὰ μόνας, ἡρώτων αὐτὸ οἱ περὶ αὐτὸν σὺν τοῖς δώδεκα τὰς παραβολάς – „A gdy był sam, pytali Go ci, którzy przy Nim byli, razem z Dwunastoma, o przypowieść”;

– Mk 4, 34b: κατ' ἰδίαν δέ τοῖς ἰδίοις μαθηταῖς ἐπέλευν πάντα – „Osobno zaś objaśniał wszystko swoim uczniom”;

– Mk 7, 17: Καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς οἶκον ἀπὸ τοῦ ὄχλου, ἐπρώτων αὐτὸν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὴν παραβολὴν – „Gdy się oddalił od tłumu i wszedł do domu, uczniowie pytali Go o tę przypowieść”;

---

³⁷ Po sprofanowaniu i spustoszeniu świątyni jerozolimskiej nastąpią inne wydarzenia, które podobnie będą stanowiły zapowiedź metahistorii; por. S. SOWERS, *The Circumstances and Recollection of the Pella Flight*, ThZ 26 (1970), s. 305-320; J. J. GUNTHER, *The Fate of the Jerusalem Church*, ThZ 29 (1973), s. 81-84; A. VÖGTLE, *Das NT und die Zukunft des Kosmos*, Düsseldorf 1970, s. 67-71; G. HARDER, *Das eschatologische Geschichtsbild in der sogenannten kleinen Apokalypse Markus 13*, ThViat 4 (1952), s. 71-107; B. CRANFIELD, *St. Mark 13*, SJTh 6 (1953), s. 189-196. 287-303; 7 (1954), s. 284-303; G. R. BEASLEY-MURRAY, *Commentary on Mark Thirteen*, London 1957, *ad locum*; H. CONZELMANN, *Geschichte und Eschaton nach Mc 13*, ZNW 50 (1959), 210-221; H.-J. SCHOEPS, *Ebionitische Apokalypitik im NT*, ZNW 51 (1960), s. 101-111; L. HARTMANN, *Prophecy Interpreted*, Lund 1966.

³⁸ Jezus czyni takie wyjaśnienia dla wąskiego kręgu uczniów; por. U. SZWARC, „(...) Żeby nie widział (...) [nie] słyszał (...) i [nie] nawrócił się”. *Sens wersetu Iz 6, 10b w świetle wypowiedzi synoptryków*, RTK 1 (1987), s. 39-46; H. H. LANGKAMMER, *Jezus naucza w przypowieściach (Mk 4, 1-34)*, MPWB, t. 1, red. S. Łach, M. Filipiak, Lublin 1975, s. 223-250; R. ROZDEBA, *Jezus*

– Mk 9, 28a: καὶ εἰσελθόντος αὐτοῦ εἰς οἶκον οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ κατ' ἰδίαν ἐπηρώτων αὐτὸν – „Gdy przyszedł do domu, uczniowie pytali Go na osobności”.

Autor drugiej Ewangelii wyjaśnia przesłanie Dobrej Nowiny ogłoszone przez Jezusa, które nie jest w sprzeczności z całym dziedzictwem duchowym Izraela – Starym Testamentem. Jezus poucza, aby niczego nie utracić i nie znosić, ale otaczać szacunkiem i czcią.

Jednakże należy dodać, że relacja zawierająca się w Mk 13, 3-4 nie stanowi szczególnie wyszukanego zamiaru Ewangelisty, w którym wzorowałby się na wcześniejszych (powyżej przedstawionych) zapisach. W relacji Mk 13 Jezus nie zamierza wyjaśniać słuchaczom swego nauczania tak, jak to czynił przy innych okazjach, wygłaszając przypowieści³⁹.

W żadnej dyspucie prowadzonej z tłumem Jezus nie jest sam, lecz zawsze towarzyszą Mu uczniowie. Tym razem w relacji Mk 13 tłum znajduje się poza zasięgiem wspólnoty Jezusa z Jego uczniami. Mistrz wychodzi z nimi w kierunku „Góry Oliwnej”. Z analizy tekstu Mk 13 wynika, że przywódcy religijni ludu pozostali w świątyni oraz że nie wykonali nawet najmniejszego gestu, który by świadczył o ich dobrej woli uwierzenia Jezusowi.

Wcześniej zainicjowany (w świątyni) dialog nie został zakończony. Jego kontynuacją jest dalsza rozmowa uczniów z Jezusem, ściślej mówiąc z jednym z grona apostołów (λέγει αὐτῷ εἰς τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, Διδάσκαλε, ἴδε ποταποὶ λίθοι καὶ ποταπαὶ οἰκοδομαὶ – „rzekł Mu jeden z uczniów: «Nauczycielu, patrz, co za kamienie i jakie budowle!»” – Mk 13, 1), a następnie z czterema rozmówcami: ἐπηρώτα αὐτὸν κατ' ἰδίαν Πέτρος καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἀνδρέας, Εἶπὸν ἡμῖν πότε ταῦτα ἔσται, καὶ τί

---

codotwórca w świetle Mk 9, 14-29, SzSK 4 (1993), s. 25-28; B. MAGGIONI, *Chrystus i szatan w Ewangelii Markowej*, t. L. Balter, „Zło w świecie. Kolekcja Comp” 7 (1992), s. 34-49.

³⁹ Tak jak np. w chwili, kiedy wyjaśnia im cel przypowieści o siewcy; por. Mk 4, 10-12; por. H. H. LANGKAMMER, *Ewangelia według św. Marka*, s. 48-51; W. WREDE, *Das Messiasgeheimnis in den Evangelien*, Göttingen 1963; T. SOIRON, *Der Zweck der parabellehre Jesu im lichte der synoptischen Überlieferung*, ThGl 9 (1917), s. 385-394; H. J. EBELING, *Das Messiasgeheimnis und die Botschaft des Markusevangelisten*, BZNW 19 (1939), *ad locum*; W. MANSON, *The Purpose of the Parables*, ET 68 (1957), s. 132-135; G. H. BOOBYER, *The Secrety Motif in St. Mark's Gospel*, NTS 6 (1059/60), s. 225-235; E. F. SIEGMANN, *Teaching in Parables (Mk 4, 10-12; Lk 8, 9-10; Mt 13, 10-15)*, CBQ 23 (1961), s. 161-181; U. LUZ, *Das Geheimnistmotiv und die markinische Christologie*, ZNW 56 (1965), s. 9-30; E. SCHWEIZER, *Zur Frage des Messiasgeheimnisses bei Markus*, ZNW 56 (1965), s. 1-8; A. M. AMBROZIC, *Mark's Concept of the Parable*, CBQ 29 (1967), s. 220-227; P. S. BROWN, „The Secret of the Kingdom of God” (*Mark 4, 11*), JBL (1973), s. 60-74; H. RÄISÄNEN, *Die Parabeltheorie im Markusevangelium*, Helsinki 1973; P. LAMPE, *Die markinische Deutung des Gleichnisses vom Sämann, Mk 4, 10-12*, ZNW 65 (1974), s. 140-150; M. HUBAUT, *Le „mystère” révélé dans paraboles (Mc 4, 11-12)*, RTL 5 (1974), s. 454-461; J. KIRKLAND, *The Earliest Understanding of Jesus' Use of Parables: Mark IV 10-12 in Context*, NT 19 (1977), s. 1-21; C. A. MOORE, *Mk 4, 12: More Like the Irony of Micaiah than Isaiah*, [w:] *A Light unto my Paths (FS J. M. Myers)*, GTS 4 (1974), s. 335-344.

τὸ σημεῖον ὅταν μέλλῃ ταῦτα συντελεῖσθαι πάντα („pytali Go na osobności Piotr, Jakub, Jan i Andrzej: «Powiedz nam, kiedy to nastąpi? I jaki będzie znak, gdy to wszystko zacznie się spełniać»” – Mk 13, 3b-4). Sytuacja z Mk 13, 3 jest bliska w formie do tej z Mk 9, 38-39; 11, 21-22, gdzie pytanie jednego ucznia (Jana) lub potwierdzenie drugiego (Piotra) stanowią dla Jezusa okazję, aby nauczanie skierować do całego grona uczniów.

Analiza dotycząca relacji Mk 13, 1-5 ukazuje, że mowa Jezusa zawierająca się w dłuższym fragmencie Mk 13, 5b-37 jest głoszona wobec grona uczniów, którzy są zgromadzeni przy swoim „Nauczycielu” (Διδάσκαλε – Mk 13, 1b). W sposób bezpośredni dotyczy ona i skupia się na świątyni jerozolimskiej. Znaczące są również wskazania na wspólnotę Jezusa z Jego uczniami, podobnie jak nauczanie Jezusa w relacji poprzedzającej Mk 11-12⁴⁰. W rozdziale trzynastym, zgodnie z zamiarem redakcyjnym św. Marka, ukazane zostało porównanie uczniów ze świątynią, co oznacza, że (w nowy sposób) uczniowie są podobnym przedmiotem działania. Najpierw pojedynczy uczeń (Mk 13, 1a), następnie czterej (wymienieni w Mk 13, 3b: „Piotr, Jakub, Jan i Andrzej”) zwracają się do Jezusa jako swojego „Nauczyciela” (Διδάσκαλε – Mk 13, 1b. 4a) w sprawie dotyczącej wielkości i okazałości świątyni oraz jej przyszłych losów. Należy również zauważyć, że w sposób szczególny sam Jezus podkreślił związek uczniów ze świątynią jerozolimską w Mk 13, 14⁴¹.

W takim oto kontekście – po raz pierwszy i jedyny w Ewangelii według św. Marka – świątynia i uczniowie zostali połączeni w wyłącznym związku⁴². Owa zmiana perspektywy jest związana ze zmianą epok. Mowa na temat świątyni ma miejsce podczas wychodzenia i po jej opuszczeniu. Należy podkreślić, że po śmierci Jezusa na krzyżu Kościół będzie spełniał rolę misyjną wśród pogan, nauczając w imię Chrystusa Pana (καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη πρῶτον δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον – „Lecz najpierw musi być głoszona Ewangelia wszystkim narodom” – Mk 13, 10). Wobec takiej rzeczywistości, świątynia jerozolimska utraciła swoją ważność – nadszedł dla niej koniec czasów, jej miejsce zajął Jezus⁴³. Relacja Mk 13, 14a stanowi tekst bardzo tajemniczy i pełen zagadkowości dla jego interpretacji (ἐστῆκότα ὅπου οὐ δεῖ – „zalegająca tam, gdzie być nie powinna”), poprzez

⁴⁰ Por. Mk 11, 22-25; 12, 43-44 – nauczanie Jezusa wskazuje na wyłączną wspólnotę Jezusa z uczniami.

⁴¹ Ὅταν δὲ ἴδῃτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστῆκότα ὅπου οὐ δεῖ, ὁ ἀναγινώσκων νοεῖτω, τότε οἱ ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ φευγέτωσαν εἰς τὰ ὄρη – „A gdy ujrzycie ohydę spustoszenia, zalegającą tam, gdzie być nie powinna – kto czyta, niech rozumie – wtedy ci, którzy będą w Judei, niech uciekają w góry” – Mk 13, 14-16.

⁴² Czasownik jest w liczbie mnogiej (ὅταν δὲ ἴδῃτε – „a gdy ujrzycie”), a Jezus, który wypowiada te słowa, nie dołącza siebie samego do grona uczniów.

⁴³ Stało się to, gdy Jezus wszedł do świątyni ze swoimi uczniami; por. J. GNILKA, *Das Evangelium nach Markus...*, dz. cyt., t. 2, s. 120: „Der Weg Jesu endet im Tempel. Der Je-

który Ewangelista pragnie przywrócić właściwy wymiar religijnej roli świątyni⁴⁴. Św. Marek nie zastosował w nim ani słowa ἱερὸν⁴⁵, ani parafrazy⁴⁶ kwalifikującej „miejsce święte”⁴⁷.

<p>Dn 9, 27c: Na skrzydle zaś świątyni będzie ohyda ziejąca pustką i przetrwa aż do końca, do czasu ustalonego na spustoszenie;</p>	<p>Mt 24, 15: Gdy więc ujrzycie „ohydę spustoszenia”, o której mówi prorok Daniel, zalegającą miejsce święte⁴⁸;</p>	<p>Mk 13, 14: A gdy ujrzycie ohydę spustoszenia, zalegającą tam, gdzie być nie owinna;</p>
--	---	---

Należy jeszcze dodać, że w relacji Mk 13, 14 Ewangelista mówi o profanacji świątyni (βδέλυγμα), a nie tylko o jej zburzeniu (τῆς ἐρημώσεως). Św. Marek wskazuje, że zdarzy się to, „gdzie być nie powinno” (ὅπου οὐ δεῖ). W wersecie Mk 13, 7 dwukrotnie zostało użyte słowo δεῖ, które podkreśla, że Bóg w czasach eschatologicznych zezwoli na „wojny i pogłoski wojenne” (ὅταν δὲ ἀκούσητε πολέμους καὶ ἀκοὰς πολέμων, μὴ θροεῖσθε· δεῖ γενέσθαι, ἀλλ’ οὐπω τὸ τέλος – „Kiedy więc usłyszycie o wojnach i pogłoskach wojennych, nie trwóźcie się! To się musi stać, ale to jeszcze nie koniec” – Mk 13, 7). Charakterystyczne oraz bardzo znaczące jest występujące w tekście Mk 13, 5a-37 oświadczenie, że „najpierw musi być głoszona Ewangelia wszystkim narodom” (καὶ εἰς πάντα τὰ ἔθνη πρῶτον δεῖ κηρυχθῆναι τὸ εὐαγγέλιον – Mk 13, 10) – i dlatego wcześniej nie nadejdzie paruzja. Wszelkie przejawy profanacji świątyni jerozolimskiej są wystąpieniem przeciw planom Boga, a nawet przeciw samemu Bogu, bo stanowią akty bezczeszczenia Jego świętej woli.

rusalemer Tempel, der von hier ab erwähnt wird, wird bei Markus stets negativ qualifiziert. Der Tempel ist der Ort, an dem sich das Gericht über das alte Gottesvolk zu erkennen geben wird (13, 1f; 14, 58; 15, 38)”.

⁴⁴ Por. J. DUPONT, *Distruzione del Tempio...*, dz. cyt., s. 35.

⁴⁵ Znajdowało się ono przecież w Dn 9, 27; por. F. HAHN, *Die Rede von der Parusie des Menschensohnes Markus 13*, [w:] *Jesus und der Menschensohn (FS A. Vögtle)*, Freiburg 1975, s. 240-266; G. M. STANO, *La distruzione di Gerusalemme dell'anno 70 e l'esegesi di Dan. 9, 24-27*, CA 8 (1971), s. 79-110; C. H. DODD, *The Fall of Jerusalem and the „Abomination of Desolation”*, JRS 37 (1947), 47-54; B. HJERL-HANSEN, *Did Christ know the Qumran Sect?*, RdQ 4 (1959), s. 495-508; R. THIBAUT, *La grande tribulation*, NRT 55 (1928), s. 373-376.

⁴⁶ Znajduje się ona w wersecie paralelnym Mt 24, 15.

⁴⁷ Świątynia jerozolimska jest określana mianem „miejsce święte” w Dz 6, 13; 21, 28, które jest porównywane z Prawem.

⁴⁸ Por. 1 Mch 1, 54 i Dn 9, 27 ma prawdopodobnie na myśli bóstwo pogańskie, którego posąg [Zeusa Olimpijskiego? W komentarzu *Das Danielbuch* do Dn 9, 27: słowo pomiędzy „mešomem” a „ba'al šamen”] na rozkaz Antiocha IV Epifanesa, postawiono na skrzydle świątyni dla jej zbezczeszczenia – w 167 roku przed Chr. (2 Mch 6, 2nn). Pozostało to w pamięci u Żydów na zawsze jako symbol ohydy i odrazy. Jezus stosuje tę przepowiednię do oblężenia i zajęcia miasta oraz świątyni przez wojska rzymskie (por. również Łk 21, 20-24); por. N. W. PORTEOUS, *Das Danielbuch*, ATD 23 (1962), s. 119

W relacji Mk 13, 14 zawiera się myśl określająca wybitną rolę świątyni w zbawczych planach Boga: to miejsce święte. Mimo że godności świątyni należało chronić wszelkimi możliwymi sposobami, to jednak nawet jej profanacja, o której wspomina Jezus w Mk 13, 14, ma rolę wprawdzie nie bezpośrednio zbawienną, lecz proroczą w sensie przybliżenia się nadejścia ostatecznego zbawienia, które przyniesie Syn Człowieczy w paruzji. Taka interpretacja tekstu Mk 13, 14 prowadzi do dalszych wniosków, że wspólnota chrześcijańska uważała świątynię jerozolimską i jej przeznaczenie za rzeczywistość skończoną, lecz godną wielkiej czci i powagi w historii zbawczego planu Boga – JHWH. To przecież między innymi w świątyni realizowało się całe dziedzictwo Starego Testamentu, w niej również Jezus proklamował wolę swego Ojca bez jakichkolwiek negacji tego, co zapowiadało Prawo, Prorocy i Pisma, a co wypełnił swoim posłannictwem. Zapowiedź końca czasów świątyni jerozolimskiej, która zawiera się w Mk 13, 5a-37, nie oznacza, że wspólnota chrześcijańska była zainteresowana jej przyszłą dewastacją. Świątynia i koniec jej czasów jest również znakiem, że dzień Syna Człowieczego zbliża się. To właśnie tych wydarzeń – paruzji bardziej niż ostatniego aktu żydowskiej tragedii, tzn. końca świątyni – uczniowie powinni oczekiwać w czujności, o czym poucza szczególnie Mk 13, 28-37⁴⁹.

Podsumowanie – synteza teologiczna (Mk 13)

Można wnioskować, że przedstawiona przez św. Marka w rozdziale trzynastym jego relacji ewangelicznej mowa eschatologiczna Jezusa dotyczy świątyni jerozolimskiej i spełnia podwójną funkcję:

- stanowi konkluzję w opowiadaniu o mesjańskim wejściu Jezusa do sanktuarium Izraela;
- zapowiada nadchodzącą przyszłość świątyni wyrażoną w formie związku pouczenia o jej przyszłych losach.

Należy podkreślić, że bardzo ważne jest proroctwo wypowiedziane przez Jezusa, które dotyczy zapowiedzi zburzenia świątyni (Mk 13, 2). Owo zburzenie stanowi akt ostateczny, tj. przypieczętowanie sądu wydanego przez Mesjasza odnośnie do sanktuarium jerozolimskiego. Proroctwo i zawierający się w nim sąd nad świątynią nie stanowią niczego zaskakującego w kontekście poprzednich danych Mk 11-12. W rozdziale trzynastym jest przedstawiona w sposób niezwykle konsekwentny i znaczący relacja pomiędzy świątynią a uczniami. Relacja ta nie stanowi celu samego w sobie, lecz określa perspektywę zamierzeń redakcyjnych św. Marka. Ma ona za zadanie wezwanie uczniów (a w dalszej perspektywie – czytelników) do czujności chrześcijań-

---

⁴⁹ Por. M. MIKOŁAJCZAK, *Otwarta krytyka i odłączenie się grupy wspólnoty chrześcijańskiej od świątyni jerozolimskiej w Dziejach Apostolskich*, StGn 14 (2000), s. 39-58.

skiej. Żyjąc, należy myśleć o czasach eschatologicznych, które zostaną poprzedzone profanacją i zburzeniem sanktuarium jerozolimskiego. Nadchodzący koniec czasów świątyni będzie stanowił dla uczniów (a przez nich dla pokoleń wyznawców Chrystusa) początek zbliżającego się czasu zbawienia.

W relacji Mk 13, 1-2 przedstawione zostały ostatnie chwile spędzone przez Jezusa w świątyni jerozolimskiej. Jezus zakończył swój pobyt w świątyni w atmosferze nadziei. Rozdział trzynasty Markowej Ewangelii przedstawia wyobrażenie Jezusa, który występuje w roli sędziego wobec głównego miejsca kultu żydowskiego (Mk 13, 1-2), a kończy się wyobrażeniem eschatologicznym o Synu Człowieczym, który ma nadejść i przynieść oczekiwane zbawienie (Mk 13, 33-37)⁵⁰.

Każdy czytelnik, który poddaje uważnej lekturze relację Mk 13, z poczynionych przemyśleń może dojść do wniosku, że Ewangelista zamknął w tym rozdziale cykl narracyjny dotyczący świątyni jerozolimskiej. Relacja Mk 13 przedstawiła judaizm w ślepym zaułku – bez wyjścia. Ostatnia wizja dotycząca czcigodnego obiektu wywołuje u czytelnika wyobrażenia o nim jako o zniszczonym, zburzonym i sprofanowanym. Z takiego oto powodu budzi się w naszych sercach nostalgia za świątynią jerozolimską, uczucie, z którego jednak wypływa nadzieja dla chrześcijańskiego czytelnika Mk 13⁵¹.

Poznań

KS. MIECZYŚLAW MIKOŁAJCZAK

Zusammenfassung

Die eschatologische Rede Jesu – Theologie von ἱερόν (Mk 13)

In dem Artikel wurde die Analyse der Überlieferung in Mk 13 dargestellt und infolgedessen erreichte man die Synthese der Theologie des Tempels. Das Thema des Tempels erfüllt nach der Absicht des Evangelisten eine Doppelfunktion. Es bildet den Abschluss der Erzählung über den messianischen Eintritt Jesu in das Heiligtum von Israel (Mk 11-12) und drückt in einer engen Perspektive die Zukunft des Tempels aus (Mk 13). Sehr bedeutsam ist die Prophezeiung von der Zerstörung des Tempels in Mk 13, 2. Den bahnbrechenden Charakter von Mk 13 bildet aber die Beziehung zwischen dem Tempel und den Jüngern. Der Tempel zu Jerusalem wird für die Jünger zum Zeichen des Anfangs der Endzeiten, also der kommenden Erlösung. Mk 13 beginnt mit der irdischen Darstellung Jesu als Richter über den jüdischen Kult und endet mit der himmlischen Darstellung des Menschensohnes als eschatologischen Erlösers. In unseren Herzen wird die Nostalgie nach dem Tempel zu Jerusalem geweckt, wodurch die Hoffnung eines christlichen Lesers durchschimmert.

---

⁵⁰ Przy tej okazji odnoszę czytelnika do: H. H. LANGKAMMER, *Królestwo Boże w przepowiadaniu Jezusa*, [w:] *Królestwo Boże w Piśmie Świętym*, Lublin 1976, 135-142; J. SZLAGA, *Kościół jako rosnąca w Panu budowla (Ef 2, 19-22)*, [w:] *Chrystus i Kościół. Wybrane teksty Nowego Testamentu*, Lublin 1979, s. 189-198.

⁵¹ Por. J. K. PYTEL, *Człowiek jako świątynia w nauce Nowego Testamentu*, s. 337-343; tenże, *Człowiek obrazem Boga w Nowym Testamencie*, s. 16-23.